

**BALIKESİR ZAĞNOS PAŞA CAMİİ HAZİRESİNDEKİ
KAVUK TIPLERİ**
TYPES KAVUK (A KIND OF TURBAN) ON GRAVEYARD OF
ZAGNOS PASA MOSQUE IN BALIKESİR

BURAK MUHAMMET GÖKLER

Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Res. Assist. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Art History
burak.gokler@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-5035-6756>

ZERRİN KÖŞKLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Assist. Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Art History
zkosklu@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6681-0589>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Çeliş Tarihi-Received Date : 01.05.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 02.09.2019
Sayfa-Pages : 453-478

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4243>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

BALIKESİR ZAĞNOS PAŞA CAMİİ HAZİRESİ'NDEKİ
KAVUK TIPLERİ*
TYPES KAVUK (A KIND OF TURBAN) ON GRAVEYARD OF
ZAGNOS PASA MOSQUE IN BALIKESİR

BURAK MUHAMMET GÖKLER- ZERRİN KÖŞKLÜ

Öz

Tarihsel süreçte kıyafetlerin tamamlayıcısı olan, meslek, rütbe, cinsiyet ve inancın bir simgesi olan başlıklar, Osmanlı Dönemi mezar taşlarına XV. yüzyıldan itibaren yansarak önemli bir gelişme kaydetmiştir. Birer kimlik belgesi gibi Osmanlı mezar taşlarında yerini alan bu başlıklar genel olarak sarık, kavuk, fes ve tarikat başlıkları olmak üzere kendi içerisinde alt tiplere ayrılmaktadır. Bunların içerisinde sarılış biçimi, rengi ve görüntüsüne göre isimlendirilerek çeşitlilik gösteren kavuklar, en çok tercih edilen başlık tipleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Balıkesir Zağnos Paşa Camii (1460-61) Haziresindeki 51 mezar taşından 10'u üzerinde bulunan kavuk tipi başlıklar incelenmiştir. İçi boş anlamındaki "kav" kökünden gelen kavuklar, fesin resmi başlık olarak kullanılmasına kadar mezar taşlarındaki yerini ve önemini korumuştur. Kavuk tipi başlıkların mücevveze, kuka, serdengeçti, kâtibi, selimi, paşalı, nezkeb, kallavi ve hartavi gibi çeşitleri bilinmektedir. Askeri, idari ve sivil halk tarafından kullanılan bu başlıkların geniş bir yayılım alanı gösterdiği anlaşılmaktadır.

Hazirede kavuk tipi başlıklardan selimi, paşalı, serdengeçti, kâtibi ve mücevveze tespit edilmiş ve her başlık kendi içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca başlıkların Anadolu ve dışındaki benzer örnekleri bulunduğu yer adı ve sayı olarak ulaşıldığımız yayımlardan çıkarımlarla grafiklerde gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Serpuşları, Kavuk, Kavuk Tipleri, Zağnos Paşa Camii

Abstract

Headwear which was the subsidiaries of clothes and symbols of profession, rank, gender, and belief has made significant progress by reflecting on the tombstones in the Ottoman period beginning from the 15th century. These types of headwear which were placed on Ottoman tombstones as they were identity documents separate into subtypes notably as Ottoman turban, fez, and cult headwear. Ottoman turbans which vary according to their winding style, color and appearance are one of the most preferred headwear.

In this study, Ottoman turban headwear placed on 11 of the 51 tombstones on the tombs of Zagnos Pasha Mosque (1460-61) in Balıkesir was examined. Ottoman turbans (Kavuk) of which the root of the word comes from "Kav" meaning empty preserved their place and importance on the tombstones until fez started to be used as an official headwear. It is known that Ottoman turban headwear has varieties such as mücevveze, kuka, serdengeçti, kâtibi, selimi, paşalı, nezkeb, kallavi, and hartavi. It can be understood that this headwear which is used by the military, administrative and civil community has a wide range of usage areas.

Among the Ottoman turban headwear, selimi, paşalı, serdengeçti, kâtibi and mücevveze were determined on the tombs and each headwear was assessed in itself. Furthermore, it was demonstrated in the graphics that there were similar examples of this headwear in Anatolia and outside of Anatolia with the accessed publishing with issues and locations.

Key Words: Ottoman Headgear, Kavuk, Kavuk Types, Zagnos Pasha Mosque

* Bu makale, Burak Muhammet Gökler, Balıkesir Mezar Taşları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017 isimli tezinden türetilmiştir.

Giriş

Tarihi çağlar boyunca insanların ölüm algısında ya yeni bir hayatın başlangıcı olduğu ya da yok oluşun simgeleştirildiği bir anlatı vardır¹. İşte bu anlatıda mezar ve mezar taşı, Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce ve sonra gelişimi sürdürmüştür.

Anadolu'da XII. ve XV. yüzyıllara ait mezar taşlarının en karakteristik örneklerini sergileyen Ahlat mezar taşları, Orhun Anıtlarının uzantıları gibidir². Beylikler Dönemini izleyen erken Osmanlı Döneminde mezar taşları Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemine göre daha sadedir. Kendine özgü bir karakteri olan Osmanlı mezar taşlarının görüntüsündeki asıl değişim ise XV. yüzyıldan itibaren üst kısmına ölen kişinin meslek ve rütbesine göre bir başlığın işlenmesi ile gerçekleşmiştir³. Gerçi Anadolu'ya gelen Türklerin, ilk önce "börk" olarak isimlendirilen bir başlık kullandıkları da bilinmektedir⁴. Daha sonra bunlara Farsça'da başa giyilen şey anlamında "serpuş" denilmiştir⁵. Başa giyilen bu serpuşlar, dönem dönem börk, külah, kavuk, sarık, takke, sikke, tac, kallavi, üsküf, fes gibi isimlerle anılmıştır⁶.

Osmanlı Döneminde mezar taşı kimliğini bütünleyen başlıkların bir sistematiğe bağlı olduğu sivil, askeri ve memurların mevki ve ünvanlarına göre kendi içerisinde çeşitlendiği görülmektedir⁷. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Sultan II. Mahmut'un kıyafet kanunu ile birlikte mezar taşı başlıklarında sarık ve kavukların yerini fesler almaya başlamıştır. Fes, 1826 yılında askerlerin resmi başlığı olarak kabul edilmiştir⁸.

Osmanlı Döneminde erkek başlıklarına üzerlerine sarılan bezlere, destar veya sarık denilmiştir⁹. Sarık, Türkçe "sarmak" kökünden gelmektedir. Farsça'da karşılığı "destar", Arapça'da ise "ammâme"dir¹⁰. Sarık genel olarak bir kavuğun, fesin, külahın etrafına sarılan destardır (dülbend). Osmanlılarda festen daha önce kullanılan kavuklarda genellikle sarıklı olduğundan kavuk ile sarık aynı anlamda da kullanılmıştır. Bu durum günümüze kadar getirebileceğimiz süreçte yayınlara da yansımıştır. Buna rağmen genel olarak kabul

¹ H. Peter Laqueur, *Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul 1997, 1.

² Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992, 86, Metin Haseki, *Plastik Açından Türk Mezar Taşları*, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1976, 8; Muzaffer Tepekaya, *Osmanlı Dönemi Turgutlu Kitabeleri*, Turgutlu 2008, 34.

³ Edhem Eldem, "Osmanlılar ve Ölüm", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 110 (19), İstanbul 2003, 43; Ekrem Işın, "Mezar Taşları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1994, 438.

⁴ Emel Esin, "Börk", *TDVİA*, C. 6, Ankara 2006, 327-328; H. Necdet İşli, *Osmanlı Serpuşları*, Ebru Matbaacılık, İstanbul 2009, 13-15; Özden Süslü, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1989, 155-156; Nureddin Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, 28-30.

⁵ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1967, 205, İşli, 59.

⁶ Celal Esad Arseven, "Baş Giyimi-Baş Giyeceği" *Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1983, 184.

⁷ İşli, 59-61; Abdullah Karaçığ, "Elmalı Abdal Musa Dergâhındaki Bektaş Mezar Taşları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, 113-114.

⁸ Haseki, 21; Halit Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar" *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III Tebliğler*, İstanbul, Eyüp Belediyesi, 1999, 211-212; Gazanfer İltar, *Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, 356.

⁹ Arseven, 184, Nebi Bozkurt, "Sarı" *TDVİA*, C. 36, Ankara 2006, 152.

¹⁰ Koçu, 202.

gördüğü üzere sarık, kavuk, fes ve tarikat başlıkları, başlık tipleri olarak literatüre geçmiş olsa da sarık ve kavuğun alt tiplerinin¹¹ belirlenmesinde bir karışıklık ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Döneminde sarılış biçimi, rengi ve görüntüsüne göre isimlendirilerek çeşitlilik gösteren sarık ya da kavuklar, aynı zamanda ait oldukları kesimin değerinin belirlenmesinde de önemli bir görev üstlenmektedir. Bu nedenle mezar taşlarına yansıyan bu başlıklarda özellikle renk olgusunun olmayışı, ait olduğu kesimin belirlenmesini güçleştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır¹².

Sarığın ilk kullanımı çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Vehb bin Münebbih'e göre sarık ilk olarak Hz. Zülkarneyn tarafından giyilmiştir¹³. Tevrat'ta Hz. Hârûn için yapıldığı söylenen mukaddes esvabın bir unsuru da yine sarıktır¹⁴.

Tarih boyunca Türkler için, *kefenini başında taşıyan millet* denilmiştir. Başlarına sarmış oldukları sarık, açıldığı zaman, başlığı takan kişinin vücudunu örtecek boyutlarda bir bez parçası haline dönüşmektedir¹⁵. Türk sarığı orta büyüklükte ve kıvrımlı olarak yapılmıştır¹⁶. Sarıktan serbest bırakılan uç bölümüne taslayan ismi verilmiştir¹⁷.

İçî boş anlamındaki “*kav*” kökünden türetilmiş olan kavuk kelimesi, her zaman üzerine sarık sarılarak giyilmiştir¹⁸. İlk defa ne zaman giyildiği konusunda net bir bilgi olmasa da Ben-i İsrail zamanında insanların kavuk giydikleri bilinmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu'nda Hz. Yusuf'un giymiş olduğu kavuğun, IV. Murat'ın tarafından kılıç kuşamında giyildiği belirtilmektedir. Emevi ve Abbasi Halifeleri, hüküm sürdükleri dönemde kavuk ile başlarını kapatmış¹⁹, özellikle de Abbasiler Döneminde yaygınlık kazanan kavuklar, “*horasânî, deniyye, rusâfiyye, şâşiyye*” gibi isimler ile anılmıştır²⁰.

Selçuklular Döneminde, emir ve beylerin başlarına giydikleri destârlı başlığa “*keykûbadi*” ismi verilmiştir²¹. Ancak, Selçuklu Sultanları başlarına sarık takmışlar, tebrik ve kabullerde tahta oturduklarında başlarına taç giymişlerdir²². Bu başlık XV. yüzyılda

¹¹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. H. Peter Laquer, *Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul 1997, H.Necdet İşli, *Osmanlı Serpuşları*, Ebru Matbaacılık, İstanbul 2009; Halit Çal, “Türklerde Mezar-Mezar Taşları”, *Aile Yazıları*, 8, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara 2015, 295-332; Halit Çal, “İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar”, *III. Eyüp Sultan Sempozyumu*, 1999, 206-225, Halit Çal, “Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları”, *Vakıflar Dergisi XXX*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, XXX, Ankara 2007, 295-383; Halit Çal, *Boyabat Mezar Taşları*, Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları -I, Ankara 2015; Halit Çal, Gazanfer İltar, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara 2011; Mehmet Kökrek, “Osmanlı Serpuşları”, *El Sanatları Dergisi*, S. 20, 2015, 45-53; Emine Güzel, *Osmanlı Erkek Mezar Taşlarında Serpuş Biçimleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2016.

¹² Laqueur, 139.

¹³ Bozkurt, 152-153.

¹⁴ *Tevrat*, Çıkış, 28/2-4, 37, 39; 29/6; 39/28; Levililer, 8/9; 16/4

¹⁵ İşli, 27.

¹⁶ Fikri Salman, *Başlangıcından Anadolu Selçukluların Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri*, Erzurum 2013, 362.

¹⁷ Süslü, 156.

¹⁸ Nebi Bozkurt, “Kavuk”, *TDVİA*, C. 25, Ankara 2002, 71-72.

¹⁹ İzzet Kumbaracılar, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1978, 34.

²⁰ Bozkurt, “Kavuk”, 71.

²¹ İşli, 17.

²² Süslü, 152.

Osmanlı Beyliği emirleri ve hanedanınca da kullanılmıştır. Sivil başlıkları kullanan Ahîleri bizzat görmüş olan İbni Battuta eserinde, “*Ahîlerin başlarına tepesinde iki parmak enliğinde, bir zira uzunluğunda bir taylasan bulunan beyaz yünden bir külâh, sırtlarına sof cübbe giydikleri, zaviyelerinde bu külâhi çıkartıp önlerine koydukları, başlarında süslü bir takke kaldığını*” bildirmektedir²³.

Osmanlı Devleti’nin ilk Sultanı Osman Gazi’nin giydiği serpuş “*börk-i horasâni*”, Kubbealtı halkından insanların giydiği başlık ise “*Kafesi Horasâni*” olarak isimlendirilmiştir²⁴. Fatih Sultan Mehmet’in Kanunnâmesinde, “*Hizmetkârlarına mücevveze giydirmek vüzeranın ve kazaskerlerin ve defterdarların yoludur ve beylerbeyiler ve sancak beyleri üsküf yürütmek kelimesi*” yer almaktadır²⁵. Osmanlı Döneminde biçimi, rengi ve görünüşü ait olduğu kesime göre isimlendirilen buna göre kendi içerisinde çeşitlilik gösteren kavuklar, XV. yüzyıldan itibaren mezar taşlarında sarık ile birlikte birer kimlik belgesi gibi yansımaya başlamıştır.

Bu çalışmada Balıkesir Zağnos Paşa Camii (1460-61) Haziresi’ndeki²⁶ 51 mezar taşından 11’i üzerinde bulunan kavuk tipi başlıklar ele alınmıştır (**Foto. 1**). Kavuk sarık ayrımı yapılırken başlığın belirginleştirildiği tip kavuk, sarığın belirginleştirildiği tip sarık (iç başlığın kapandığı ya da çok az görüldüğü) olarak kabul edilmiştir. Buna göre yapılan sınıflandırmada kavuk tipi başlıklar kendi içerisinde alt tiplere ayrılarak selimi, paşalı, serdengeçti, kâtibi ve mücevveze olarak tespit edilmiş ve her başlık kendi içerisinde bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Foto. 1: Balıkesir Zağnos Paşa Camii Haziresi Genel Görüntüsü

²³ İbni Battuta, *Tuhfatü'n-nuzâr fi garâibi'l-esmâr ve acâibi'l-esfâr*, (Çev.Mümin Çevik), Tasvir Gazetecilik, İstanbul 1983, 312-314.

²⁴ İşli, 23.

²⁵ Bozkurt, “Kavuk”, 71.

²⁶ Burak Muhammet Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.

Selimi Kavuk:

Selimi olarak bilinen kavuk²⁷, Sultan II. Selim döneminden itibaren minyatürlerde görülmektedir. Selimi olarak adlandırılması Sultan II. Selim ile ilişkilidir²⁸.

Selimi kavuk, mücevvezeden farklı olarak orta yuvarlaklığın silindirik hale getirilmesi ve tepeliğin iptal edilmesi ile oluşturulmuştur. Beş, altı veya yedi adet destar şerit tepeden başlayarak başa geçen kısma diklemesine uzatılarak başlığın silindirik gövdesi boyunca uzanmaktadır²⁹. Kaynaklarda selimi kavuk, “yusûfi” destar olarak belirtilmektedir³⁰.

İ.H. Uzunçarşılı konu ile ilgili şu ifadeleri de bildirmektedir.

“Selîmî'nin muaddel bir şekli olup Yusufî ismi verilen bir kavuğu hükümdarlar tahta oturdukları zaman giyerlerdi. Bu da Selîmî uzunluğunda ise de düz olmayıp üzerinde teoesh daha genişçe idi ve terk yani dilimleri vardı. Tepesi biraz görünmek üzere üstüne dülbent sarılmıştı. Önüne iki sorguç takılan bu serpuşu rivayete göre Kanuni Sultan Süleyman ihdas etmiştir”³¹.

Balıkesir Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde Sinan Paşa'ya ait olan 1668 tarihli şahide üzerinde yer alan selimi başlık tek örnektir. Beş terklı olan başlığın ön yüzeyine sorguç motifi işlenmiştir.

XVI. yüzyıldan itibaren Edirne başta olmak üzere mezar taşlarında izlenen başlığın ilk örnekleri; Edirne Kasımpaşa Camii Mezarlığı, İstanbul Karacaahmet Mezarlığı'dır (1647 tarihli Hasan Çavuşun Kavuşu). Seliminin en önemli diğer örneği ise Çemberlitaş'ta Atık Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Sadrazam Derviş Mehmet Paşa'nın kavuğudur³².

Anadolu'daki benzer başlıklar içerisinde; İstanbul Ayazma Camii Haziresi'nde terklı 1³³, İstanbul Küçük Ayasofya Haziresi'nde terksiz 2³⁴, İstanbul Şehzade Camii Haziresi'nde 1, Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi'nde 1³⁵ Bursa Şimşirli Dede Haziresi'nde 1³⁶, Trabzon İskender Paşa Camii Haziresi'nde 1³⁷, Yunanistan Yeni Camii Haziresi'nde 1³⁸ örnek görülmektedir (Grafik 1).

²⁷ Jean (Givoanni) Brindesi, *Elbise-i Atika Osmanlı Kıyafetleri*, Elma Basım Evi, İstanbul 2013, 14.

²⁸ İşli, 28; Koçu, 203.

²⁹ İşli, 76

³⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara 1965, 55.

³¹ İşli, 81.

³² İşli, 81.

³³ Sahure Çınar, *Üsküdar'da Yer Alan Bir Grup Cami Haziresindeki Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum 2015, 313.

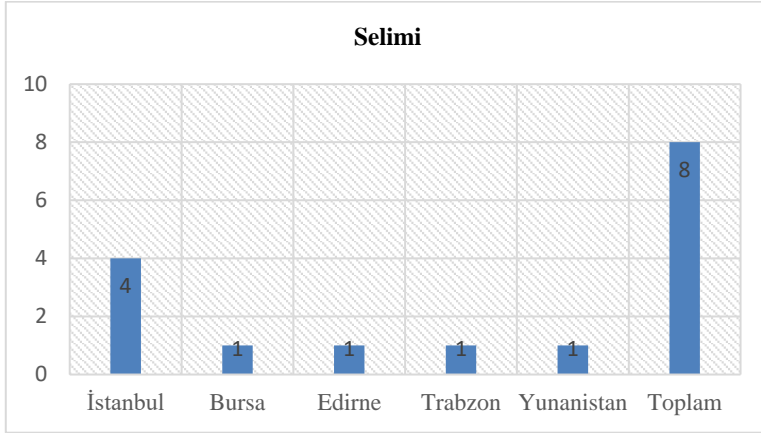
³⁴ Süleyman Güven, *İstanbul Küçük Ayasofya Camii (Sergios Bakhos Kilisesi) Haziresinde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018, 281-282.

³⁵ Ayşe Arslan, *Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 349.

³⁶ Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, *Tarihi Bursa Mezar Taşları*, Bursa Hazireleri, Ömür Matbaacılık, Bursa 2011, 429.

³⁷ Güzel, 145.

³⁸ Berrin Yapar, *Yunanistan'daki Türk Eserlerinde Kitabeler (Dedeağaç, Dimetoka, İskeçe, Gümülcine, Selanik, Kavala, Yenice-Karasu)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, 127.

Grafik 1: Selimi Kavuk Dağılımı

Paşalı Kavuşu:

Sultan II. Mahmut'un kıyafet kanununa kadar kullanılan başlıklar arasında yer almaktadır. Lâmelif düzenini en güzel şekilde yansıtan bu tipte başa takılan esas kavuk ile üzerine önde Lâmelif şeklinde çaprazlama sarılan destar hemen göze çarpmaktadır. Destarın paşalı kavuk üzerine sarılma biçimi o kadar başarılıdır ki, birbirlerine kalıp olarak takılıp çıkarılabilmektedir³⁹.

Kavuk görünüşü itibarıyla kafes (eşkenar dörtgenlerle), çubuklu, sade ve çizgili olmak üzere alt tiplerde incelenebilir⁴⁰. Bazı kaynaklarda bu başlığı, paşa derecesine ulaşanların kullandığı belirtilse de, hattatlar, kapıağaları, bir kısım ağalar, saray mutfak hizmetlileri ve mehteranlar gibi çeşitli sınıflara mensup insanlar tarafından da kullanıldığı görülmektedir⁴¹.

Paşalı kavuk imal edilmiş bakımından standarttır. Ancak, kumaşın kalitesi ve sarığın yana doğru taşkınlığı üretime göre küçük değişiklikler gösterebilir. Kavuşun üst bölümünde yer alan ögeler farklılık gösterdiği gibi sarık bölümü üzerinde tüylere de rastlanılmıştır.

Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde bu başlık tipinin üç farklı örneği bulunmaktadır. 1731 tarihli başlık kafesli (eşkenar dörtgenlerle), 1743 tarihli başlık sade, 1761 tarihli ise çubuklu tiptedir. Şahideler üzerinde herhangi bir meslek ismi yoktur.

Paşalı kavuşunun Anadolu ve dışında birçok hazire ve mezarlıkta örneğine rastlanılmıştır. Bu örnekler içerisinde; Giresun Şebinkarahisar'da 7, Tirebolu'da 2 (kafes ve çizgili)⁴², Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi'nde 4 (çubuklu, kafes)⁴³, Edirne Gazi

³⁹ Mehmet Kökrek, "Osmanlı Serpuşları", *El Sanatları Dergisi*, S. 20, 2015, 51; İşli, 104.

⁴⁰ İşli, 104.

⁴¹ İşli, 113; Çal, *Boyabat Mezar Taşları*, 312.

⁴² Halit Çal, Gazanfer İltar, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara 2011, 29.

⁴³ Arslan, 465.

Mihal Haziresi'nde 23 (sade, çubuklu ve kafes)⁴⁴, Edirne Kapı Mezarlığında (çubuklu)⁴⁵, Edirne Darülhadis Camii Türbesi Haziresi'nde, Edirne Şehzade Selim Türbesi'nde, İstanbul Küçük Ayasofya Camii Haziresi'nde 8 (kafes ve sade)⁴⁶, İstanbul Çiçekli Camii Haziresi'nde 1 (kafes)⁴⁷, İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi'nde 22 (kafes ve çubuklu)⁴⁸, İstanbul Anadoluhisarı Osmanlı Dönemi mezar taşlarında 4 (3'ü kafes, 1'i çubuklu)⁴⁹, Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Haziresi'nde 10 (kafes ve çubuklu)⁵⁰, Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıt Han Mezarlığı'nda (54. Pafta) 2 (çubuklu, kafes)⁵¹, Şehzade Camii Haziresi'nde 4 (kafes), Silivri Kapı Hadım İbrahim Paşa Külliyesi Haziresi'nde 3 (kafes), Şemsi Paşa Külliyesi Haziresi'nde 4 (kafes ve çubuklu), İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Türbe Haziresi'nde, İstanbul Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii Haziresi'nde 3 (kafes)⁵² Uşak'ta Osmanlı mezar taşlarında 3⁵³, Bursa Selami Efendi Dergâhı Haziresi'nde 3, Bursa Umur Bey Camii Haziresi'nde 2, Bursa Hoca Alizâde Camii Haziresi'nde 1, Bursa Üç Kuzular Camii Haziresi'nde 1, Bursa Aydede Zaviye Haziresi'nde 1, Bursa Şehadet Camii Haziresi'nde 1, Bursa Nakkaş Ali Dergâhı Haziresi'nde 1, Bursa Üftade Camii Haziresi'nde 3, Bursa Kasap Paşa Mezarlığı'nda 2⁵⁴, Bursa Muradiye Külliyesi Haziresi'nde 4 (kafes ve sade), Edirne Kuşçu Doğan Camii Haziresi'nde 2 (sade), Selimiye Camii Haziresi'nde 3 (sade), Şah Melek Camii Haziresi'nde 1 (sade) Kocaeli Gölcük Değirmendere Mezarlığında 5 (sade, kafes ve çizgili)⁵⁵, Çanakkale Eceabatta 2 (sade)⁵⁶, Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde 4 (kafes)⁵⁷, Samsun'da 1 (çubuklu)⁵⁸, Samsun

⁴⁴ Burcu Doğan, *Edirne Gazi Mihal Camisi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, 825.

⁴⁵ İşli, 113.

⁴⁶ Güven, 189-190.

⁴⁷ Nazan Kıvrakoğlu, *İstanbul Çiçekli Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2013, 19.

⁴⁸ Mustafa Sürün, *İstanbul Şeyh Vefâ Camii Haziresi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2006, 304-305.

⁴⁹ Yusuf Açıkgöz, *İstanbul Anadoluhisarı Osmanlı Dönemi Mezar Taşları Kitabelerinin Dil İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, 35, 89, 111, 203.

⁵⁰ Zeynep Uçar, *İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2018, 175.

⁵¹ Hande Yılmaz, *Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıt Han Mezarlığı Mezar Taşları (Pafta No:54)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, 80, 142.

⁵² Yeşim Dalkılıç, *İstanbul Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii Haziresi'nde Bulunan Erkek Mezar Taşları*, (Doktora Seminer Çalışması), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2019, 204.

⁵³ Sedat Bayrakal, *Uşak'ta Osmanlı Mezar Taşları*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2016, 247.

⁵⁴ Mermutlu, Öcalan, 93-95-120-127-205-269-308-389-420-421-447-452-477-479.

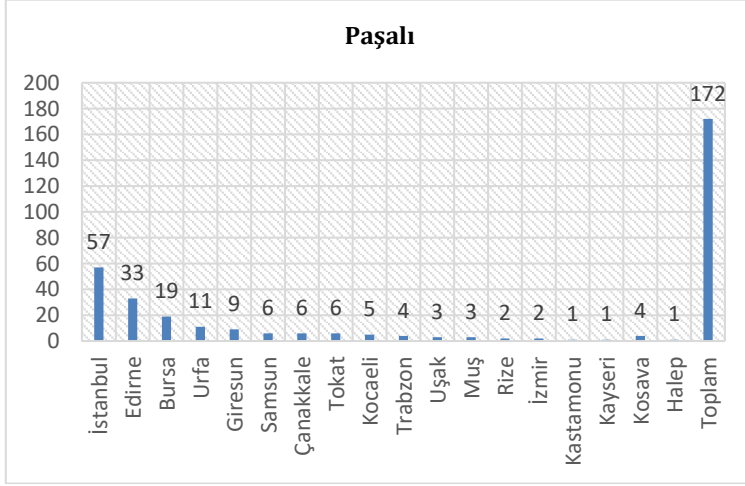
⁵⁵ Saliha Tanık, *Kocaeli Gölcük Değirmendere Mezarlığı Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, 526.

⁵⁶ Korkmaz Şen, *Eceabat'a Bağlı Bazı Merkezlerdeki Türk İslam Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2010, 162.

⁵⁷ Hamit Arbaş, "Kavuklu Osmanlı Şahideleri: Çanakkale Arkeoloji Müzesi Örneği", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 2012, 29-31.

⁵⁸ Eyüp Nefes, *Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2002, 293.

Vezirköprü’de 5 (kafes)⁵⁹, Rize Hemşin’de 2⁶⁰, İzmir Tire’de 2⁶¹, Tokat’ta 6 (sade)⁶² Edincik’te⁶³, Bitlis’te⁶⁴, Trabzon Sülüklü’de 4 (2 dikey çubuklu, 1 kafes, 1 sade)⁶⁵, Muş’ta 3 (sade)⁶⁶, Kastamonu Müzesi’nde 1 (kafes)⁶⁷ Urfa mezar taşlarında 11⁶⁸, Kayseri Cemil Baba Mezarlığında 1⁶⁹ Ohri’de 2 (sade), Prizren Bayraklı Camii Haziresi’nde 2 (çubuklu)⁷⁰, Halep’te 1⁷¹ sayılabilir (Grafik 2).

Grafik 2: Paşalı Kavuşu Dağılımı

⁵⁹ Recep Gün, Yılmaz Can, Eyüp Nefes, Ahmet Çakır, “Vezirköprü Yöresinde Bulunan 17-18. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 40, 2016, 51-54.

⁶⁰ Veysel Atacan, Serdar Bekar, *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, Ankara 2001, 11-84.

⁶¹ Gülsün Ebiri, *Tire Merkezdeki Osmanlı Devri Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2016, 288, 339.

⁶² Çetin Demir, *Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2008, 167, 170, 190, 196, 202.

⁶³ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Edincik’te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları*, Edincik Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa 2005, 116.

⁶⁴ Kadir Pektaş, *Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001, 305-306.

⁶⁵ Kader Yer, *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığındaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2004, 173-174.

⁶⁶ Selahattin Aslan, *Muş İli ve Bağlı İlçelerinde (Muş Merkez, Varto, Bulanık, Malazgirt, Korkut, Hasköy) Tarihi Mezar Taşları (Tespit-Transkript-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak 2019, 55-56, 144.

⁶⁷ Halit Çal, “Kastamonu Müzesindeki Türk Mezar Taşları”, *İpekyolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı, Prof. Dr. Rüçhan Arık-Oluş Arık Armağanı*, 2007, 217.

⁶⁸ Halit Çal, “Urfa Şehri Mezar-Mezar Taşları”, XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 2006, 2004.

⁶⁹ Sultan Murat Topçu, “Talas İlçe Mezarlığında (Cemil Baba Mezarlığı) Yer Alan Bezemeli Mezar Taşları”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 3, 2009, 170.

⁷⁰ Cengiz Alıylmaz, “Kosova ve Makedonya’daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarının Bugünkü Durumu”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1) 2016, 73-75.

⁷¹ Ali Boran, “Halep Mevlevihane Haziresindeki Mezar Taşları”, *I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi*, Aydın 2018, 141.

Serdengeçti:

Serdengeçti olarak isimlendirilen bu başlık tipi, külah biçiminde başlıklı ve çapraz eğiminde dilimli bir sarık olarak tanımlanmaktadır. Serdengeçti (dalkılıç) teşkilâtı yeniçeri teşekkülleri arasında fedai olarak atfedilen bir gruptur⁷². Bu gruba verilen isim, canından ve başından vazgeçmiş anlamına gelen, Osmanlı ordusunda tehlikeli görevlerde gönüllü olanlar için kullanılan bir deyimdir⁷³. Bu grubun başlarına giydikleri dardağana değişik bir görünüm verilerek, “*Serdengeçti Kavuşu*” ismi verilmiştir⁷⁴.

Serdengeçti başlığının dikkat çekici bir özelliği, eğri bir şekilde giyilmesi ve sarılma açısından sol yan kısmın yana doğru taşkın ve daha kabarık olmasıdır⁷⁵. Kalıp olarak standart bir özellik sergileyen başlığın, kendi içerisinde tepelik bölümünün yuvarlak ve külah (sivri) şekilde sonlanmasına göre alt tipleri oluşturulabilir.

Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde bu başlık tipinden bir örnek bulunmaktadır. Yuvarlak tepelikli bu başlık 1768 tarihli olup Mustafa Ağa'ya aittir.

Balıkesir Zağnos Paşa Camii Haziresi dışında; İstanbul Emir Sultan Mezarlığı'ndaki XVIII ve XIX. yüzyıl mezar taşlarında 1 (külah tepelikli)⁷⁶, Şehzade Camii Haziresi'nde 1 (yuvarlak tepelikli), Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii Haziresi'nde 1 (yuvarlak tepelikli)⁷⁷, Edirne Kuşçu Doğan Camii Haziresi'nde 1 (yuvarlak tepelikli), Bolu Göynük'te 6 (yuvarlak ve düz tepelikli)⁷⁸, Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi'nde 2 (yuvarlak tepelikli)⁷⁹, Bursa Emir Sultan Mezarlığı'ndaki XVIII. ve XIX. yüzyıl mezar taşlarında 1⁸⁰, Bursa Muradiye Külliyesi Haziresi'nde 2 (yuvarlak tepelikli), Edirne Gazi Mihal Haziresi'nde 10 (yuvarlak tepelikli)⁸¹, Akçaabat Yöresinde'ki Osmanlı mezar taşlarında 7 (yuvarlak ve külah tepelikli)⁸², Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresi'nde 1 (yuvarlak tepelikli)⁸³, Sinop Arkeoloji Müzesi'nde 4 (yuvarlak ve külah tepelikli)⁸⁴, Trabzon Sülüklü XVIII. yüzyıl mezar taşlarında 8 (5'i külah, 3'ü yuvarlak tepelikli)⁸⁵, Batılılaşma Dönemi Rize mezar taşlarında 39 (37'i külah, 2'si yuvarlak tepelikli)⁸⁶,

⁷² Kökrek, 51.

⁷³ Brindesi, 48.

⁷⁴ İşli, 136.

⁷⁵ İşli, 136.

⁷⁶ Gülşen Çakar, *Bursa Emir Sultan Mezarlığındaki 18. ve 19. yüzyıl Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 486.

⁷⁷ Dalkılıç, 208.

⁷⁸ Halit Çal, “Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları”, *Vakıflar Dergisi XXX*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, XXX, Ankara 2007, 295-383.

⁷⁹ Arslan, 463.

⁸⁰ Çakar, 486.

⁸¹ Doğan, 822.

⁸² İsmail Gedikli, *Akçaabat Yöresindeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2010, 164-165.

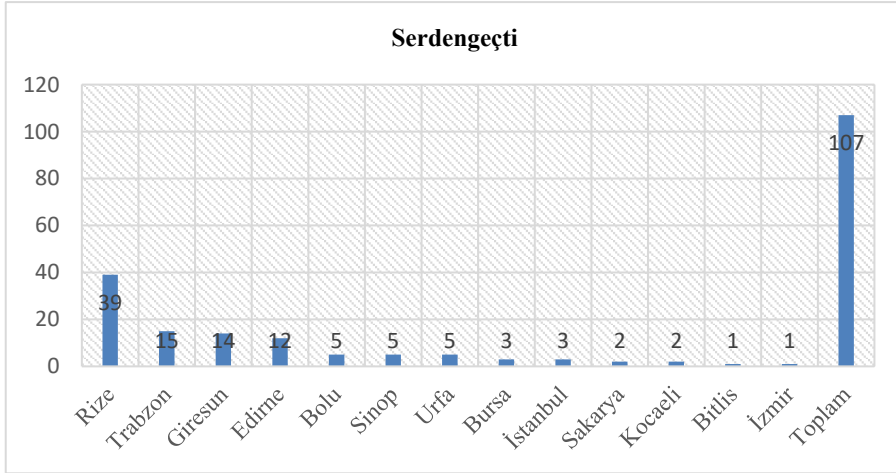
⁸³ Fatma Türker, *Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2011, 270.

⁸⁴ Özgür Yeni, *Sinop Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009, 246- 248.

⁸⁵ Yer, 177-178.

⁸⁶ Canan Hanoğlu, *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, 1910-1911.

Eceabat'a bağlı bazı merkezlerdeki Türk-İslam Dönemi mezar taşlarında 1 (yuvarlak tepelikli)⁸⁷, Giresun sahil şeridindeki Osmanlı Dönemi mezar taşlarında 5 (4'ü yuvarlak, 1 külah tepelikli)⁸⁸, Giresun Boztekke'de 1, Eynesil'de 1, Görele'de 4, Şebinkarahisar'da 1, Tirebolu'da 1, Espiye Hacı Mahmutlu Köyü'nde 1⁸⁹, Osmanlı Dönemi Taraklı mezar taşlarında 2 (yuvarlak tepelikli)⁹⁰ İzmir Çeşme ve Alaçatı'da 1 (yuvarlak tepelikli)⁹¹, Kocaeli Gölçük Değirmendere Mezarlığında 2 (yuvarlak tepelikli)⁹², Urfa'da 5⁹³ ve Edincik'te örnekleri görülmektedir⁹⁴ (**Grafik 3**).

Grafik 3: Serdengeçti Kavukları Dağılımı

Kâtibi Kavuk:

Kâtip olanların veya memuriyete giren kişilere tahsis edilmiş bir başlık olduğu ifade edilmektedir⁹⁵. Ancak, Osmanlı şahide ve minyatürlerinde, başlığın, şehzadeler, mehter görevlileri, baş kapı kethüdarları, kapıkulu görevlileri ve üst düzey yeniçeriler tarafından kullanıldığını görmekteyiz⁹⁶.

Kavuk görünüşü olarak tıpkı paşalı kavukta olduğu gibi iç kavuk üzerine sarılan destardan meydana gelmiştir. Kavuğun kenar kısımları birer parmak kalınlığındaki dik ve içe doğru yuvarlatılmış destaların yan yana dikilmesi ile meydana getirilmiştir. Başa geçirilen esas kavuk bölümü yuvarlak ve düzdür. Sarık (destar) kavuk üzerine ve omuza

⁸⁷ Şen, 239.

⁸⁸ İltar, 362.

⁸⁹ Çal, İltar, 26.

⁹⁰ Lütfi Şeyban, *Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Sakarya 2007, 51-84.

⁹¹ Bircan Uluer, *İzmir/Çeşme (Merkez) ve Alaçatı'daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017, 707.

⁹² Tanık, 528.

⁹³ Çal, "Urfa Şehri Mezar-Mezar Taşları", 2004.

⁹⁴ Tüfekçi, 169.

⁹⁵ İşli, 115.

⁹⁶ Nidayi Sevim, *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları*, Abide Yayınları, İstanbul 2007, 84, Kökrek, 51.

paralel olarak sarılır. Bu kavuklarda sarığın sarılış tipine ve kavuk üzerindeki desenlerine göre düz kaş, kaşi, baklava ve çubuklu olarak isimlendirilmiştir⁹⁷. Halit Çal ise başlığı çubuklu başlıklı, kısa sarıklı, çubuk başlıklı taşkın sarıklı ve baklava dilimli başlıklı kısa sarıklı kavuk olarak olmak üzere tiplendirmektedir⁹⁸. Mezar taşlarında ise bu tip kavuklar üzerinde servi, sorguç, Maşallah ve bazı çiçek motiflerinin işlendiği de görülebilmektedir⁹⁹.

Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde dört farklı örnekte bu kavuk tipi ile karşılaşmıştır. 1770 tarihli örnek, çizgili başlıklı taşkın sarıklı, 1774'e tarihlenen çubuk başlıklı taşkın sarıklı, 1813 ve 1815 yılına ait olanlar ise çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk tipindedir. Birbirinden farklı tarzda imal edilen bu kavuklar üzerinde yer alan desenler ve alt kısmını saran sarığın taşkınlığına, uzunluğuna veya kısalığına göre birbirinden ayırt edilmeye çalışılmıştır¹⁰⁰.

Kâtibi başlık, başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve dışında sık uygulanan bir başlık tipi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰¹.

Zağnos Paşa Camii Haziresi dışında; Bolu Göynük'te 9 (7'si çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 2'si çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹⁰². Giresun Görele'de 2, Şebinkarahisar'da 3, Çavuşlu Beldesi Mezarlığı'nda 2 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk), Halkova Camii Haziresi'nde 1 (çizgili başlıklı taşkın sarıklı)¹⁰³, Giresun İli sahil şeridindeki Osmanlı Dönemi mezar taşlarında 2 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹⁰⁴, Batılılaşma Dönemi Rize mezar taşlarında 9 (çubuklu ve kafes başlıklı kısa savrıklı kavuk)¹⁰⁵, İstanbul Küçük Ayasofya Camii Haziresi'nde 39 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı, çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹⁰⁶, İstanbul Eyüp'teki erkek mezar taşı başlıklarında 34 (22'si çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 1'i çubuk başlıklı kısa sarıklı yatay şeritli, 4'ü kafes başlıklı, kısa sarıklı, 5'i çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹⁰⁷, İstanbul Emir Sultan Mezarlığı'ndaki XVIII. ve XIX. yüzyıl mezar taşlarında 10 (uzun ve kısa çubuklu başlıklı kısa sarıklı ve çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹⁰⁸, İstanbul Anadoluhisarı Osmanlı Dönemi mezar taşlarında 11 (6'sı çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 4'ü çubuklu başlıklı uzun sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹⁰⁹ İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'nde 7¹¹⁰, İstanbul Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığı'nda 26 (20'si çubuk

⁹⁷ İşli, 115.

⁹⁸ Çal, "Eyüp'teki Erkek Mezar Taşı Başlıkları", 207-225.

⁹⁹ İşli, 115.

¹⁰⁰ Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar taşlarında Başlıklar" 207-225'deki makalesinde yaptığı tiplendirme esas alınmıştır.

¹⁰¹ Sevim, 84, Laqueur, 149.

¹⁰² Halit Çal, 7. tip başlığı altında 7a ve 7b kodu ile bu başlık tipini değerlendirmektedir Çal, "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları", 295-381.

¹⁰³ Çal, İltar, 30, 183, 193, 393.

¹⁰⁴ İltar, 358.

¹⁰⁵ Hanoğlu, 1904.

¹⁰⁶ Güven, 189.

¹⁰⁷ Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar taşlarında Başlıklar" 207-210.

¹⁰⁸ Çakar, 487.

¹⁰⁹ Açıkgöz, 24, 83, 87, 100, 101, 119, 132, 159, 193-196, 203.

¹¹⁰ Hüseyin Kutlu, *Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresindeki Tarihi Mezar Taşları*, Damla Yayın Evi, İstanbul 2005, 141-154-155-158-159-171.

başlıklı kısa sarıklı, 5'i çubuklu başlıklı kısa sarıklı yatay şeritli, 1'i çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹¹¹, İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi'nde 32 (29'u çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 3'ü çubuklu başlıklı uzun sarıklı kavuk)¹¹², İstanbul Üsküdar'da bir grup camii haziresi; Rum Mehmet Paşa Camii Haziresi'nde 4, Solak Sinan Camii Haziresi'nde 5, İmrahor Camii Haziresi'nde 1, Ayazma Camii Haziresi'nde 4, Tevaşi Hasan Ağa Camii Haziresi'nde 2 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı, çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk), toplamda 16¹¹³, İstanbul Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıd Han Mezarlığı'nda (54.Pafta) 4 (3'ü çubuklu başlıklı uzun ve kısa sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹¹⁴, Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Haziresi'nde 3 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk), Mihrişah Valide Sultan Türbesi Haziresi'nde, I. Abdülhamit Han Türbesi Haziresi'nde, Sadrazam Ahmet Paşa Türbesi Haziresi'nde, Şeyh Galip Türbesi Haziresi'nde, Süleymaniye Camii Haziresi'nde 4 (3'ü çubuklu başlıklı uzun sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk), Şemsi Paşa Camii Haziresi'nde 3 (çubuklu başlıklı taşkın, uzun ve kısa sarıklı kavuk), Şehzade Camii Haziresi'nde 8 (3'ü çubuklu başlıklı taşkın sarıklı, 3'ü çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 1'i kafes başlıklı taşkın sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı uzun sarıklı kavuk), Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii Haziresi'nde 4 (3'ü çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹¹⁵, Samsun'da 3 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuklar)¹¹⁶, Vezirköprü'de 3 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹¹⁷, Samsun Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresi'nde 6 (5'i çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹¹⁸, Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi'nde 19 (17'si çubuklu başlıklı kısa sarık' 2'si çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹¹⁹, Edirne Gazi Mihal Haziresi'nde 1 (çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹²⁰, Edirne Kuşçu Doğan Camii Haziresi'nde 4 (çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk), Çorum mezar taşlarında 2 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹²¹, Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresi'nde 5 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuklar)¹²², Sinop Arkeoloji Müzesi'nde 13 (1'i baklava dilimli başlıklı kısa sarıklı, 2'si kafes dilimli başlıklı taşkın sarıklı, 8'i çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 2'si çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuklar)¹²³, Trabzon Sülüklü'de XVIII. yüzyıl mezar taşları içerisinde 12 (5'i çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 3'ü çizgili başlıklı kısa sarıklı, 1'i baklava başlıklı kısa sarıklı, 2'si kesik çizgili başlıklı taşkın sarıklı, 2'si çubuklu başlıklı taşkın

¹¹¹ Zeynep Hatice Kurtbil, *Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, 342.

¹¹² Sürün, 312.

¹¹³ Çınar, 314.

¹¹⁴ Yılmaz, 22-189-192-239.

¹¹⁵ Dalkılıç, 203.

¹¹⁶ Nefes, 184.

¹¹⁷ Gün, Can, Nefes, Çakır, 70, 74-75.

¹¹⁸ Recep Gün, "Samsun Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları-II", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (26-27), 2008, 148-149.

¹¹⁹ Arslan, 464-465.

¹²⁰ Doğan, 826.

¹²¹ Sevin, 232.

¹²² Türker, 269.

¹²³ Yeni, 239-240-241.

sarıklı kavuk)¹²⁴, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi'nde 6 (çubuk başlıklı uzun sarıklı ve çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹²⁵, Aydın Kuşadası Adalizade Mezarlığı Osmanlı mezar taşlarında 3 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹²⁶, İzmir Tire'de 1 (çubuklu çizgili başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹²⁷, İzmir Çeşme ve Alaçatı'da 1¹²⁸, Sakarya İli Gevaş İlçesi Osmanlı Dönemi mezar taşları içerisinde 5 (3'ü çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı uzun sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹²⁹, Osmanlı Dönemi Taraklı mezar taşlarında 7 (çubuk başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹³⁰, Kastamonu Ferhat Paşa Camii Haziresi'nde 1 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı ve yatay şeritli kavuk)¹³¹, Kastamonu Atabey Camii Haziresi'nde 1 (çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹³², Kastamonu Honsalar Camii Haziresi'nde 1 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹³³, Kastamonu Müzesi'nde 2 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹³⁴ Alanya'da 1 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹³⁵, Ankara Boyabat'da 8 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı, çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹³⁶, Ankara Beypazarı Müzesi'nde 1 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹³⁷, Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde 3 (2'si çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı uzun sarıklı kavuk)¹³⁸ Bursa Umur Bey Camii Haziresi'nde 5, Başçı İbrahim Camii Haziresi'nde 1, Bursa Hoca Alizâde Camii Haziresi'nde 1, Bursa Daye Hatun Camii Haziresi'nde 1, Bursa Satı Fakih Camii Haziresi'nde 2, Bursa Alaaddin Bey Camii Haziresi'nde 2, Bursa Üftade Camii Haziresi'nde 1, Bursa Kasap Paşa Mezarlığı'nda 4¹³⁹, Bursa Muradiye Külliyesi Haziresi'nde 6 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk), Konya Hadim'de 1 (çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹⁴⁰, Kocaeli Gölcük Değirmendere Mezarlığı'nda 6 (5'i çubuklu başlıklı kısa sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı taşkın

¹²⁴ Yer, 169-173.

¹²⁵ Abdul Halim Varol, *Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, 159.

¹²⁶ Abdul Halim Varol, *Aydın Kuşadası Adalizade Mezarlığı Osmanlı Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, 1182-1183.

¹²⁷ Edip Yılmaz, *İzmir-Ödemiş'teki Türk İslam Devri Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2013, 590, 599, 606, 608, 624, 635.

¹²⁸ Uluer, 692.

¹²⁹ Sena Yavuz, *Sakarya İli Geyve İlçesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya 2013, 334-335.

¹³⁰ Şeyban, 37-38,45, 69, 98, 119, 121.

¹³¹ Bengü Gündoğan, *Kastamonu Ferhat Paşa Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 249.

¹³² Erol Uğraşkan, *Kastamonu Ferhat Paşa ve Atabey Gazi Camilerinin Hazirelerindeki Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, 226.

¹³³ Özgür Yeni, "Kastamonu Honsalar Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25), 2013, 597.

¹³⁴ Çal, "Kastamonu Müzesindeki Türk Mezar Taşları", 217.

¹³⁵ Burcu Keskin, *Antalya'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2019, 610.

¹³⁶ Halit Çal, *Boyabat Mezar Taşları*, Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları -1, Ankara 2015, 135-136.

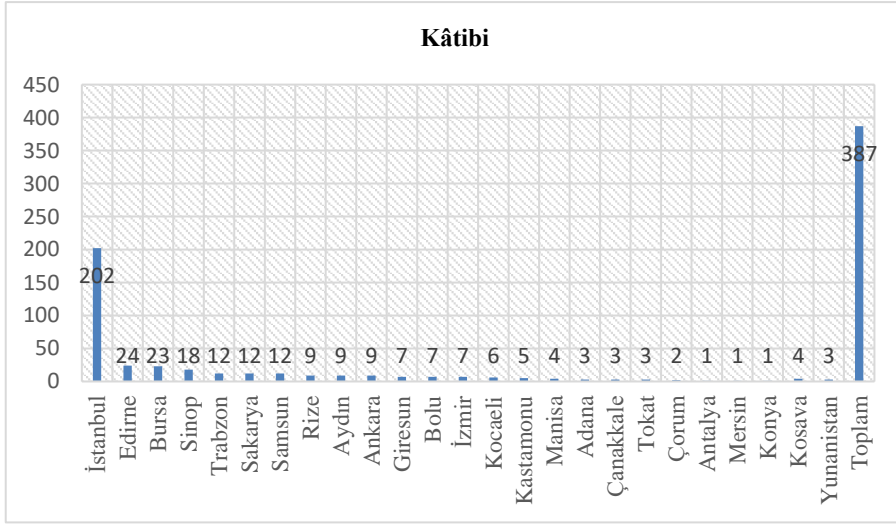
¹³⁷ Gül Tuncel, "Beypazarı Müzesi'ndeki Mezar Taşları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44, Ankara 2004, 280.

¹³⁸ Arbaş, 32-38.

¹³⁹ Mermutlu, Öcalan, 119-121-130-131-140-195-206-320-404-405-435-436-445-476-478.

¹⁴⁰ Dilek Bülbül, *Hadim Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017, 132.

sarıklı kavuk)¹⁴¹, Tarsus Arkeoloji Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi mezar taşları 1 (çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹⁴², Geç Dönem Osmanlı Adana mezar taşlarında 3 (2'si çubuklu başlıklı taşkın sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk)¹⁴³, Tokat'ta 3¹⁴⁴ Uşak'ta Osmanlı mezar taşlarında¹⁴⁵, Manisa Gördes'te 4 (3'ü çubuklu başlıklı taşkın sarıklı, 1'i çubuklu başlıklı uzun sarıklı kavuk)¹⁴⁶ ve Kosava Mehmet Paşa Camii Haziresi'nde 4 (çubuklu başlıklı taşkın sarıklı kavuk)¹⁴⁷, Yunanistan İskece Çınar Camii Haziresi'nde 1, Yeni Camii Haziresi'nde 2¹⁴⁸ örnekleri tespit edilmiştir (**Grafik 4**).

Grafik 4: Kâtibi Kavuk Dağılımı

Mücevveze:

Mücevveze olarak isimlendiren başlık Osmanlı Döneminde XV. yüzyıldan sonra kullanılan en eski başlıklardan biridir. Padişahlar başta olmak üzere şehzadeler, vezirler, kubbealtı vezirleri, beylerbeyleri, sancak beyleri, saraya mensup pâyeli, üst düzey ağalar ve devlet ricâlinin giydiği serpuştur¹⁴⁹. Hatta Rumeli fütühâtında görevli sancak beyleri ve akıncı beylerin Balkanlar'da bulunan kitabesiz mezar şahidelerinde bu serpuş bulunmaktadır. Mücevvenenin ilk örneklerinin özensiz olduğu, fakat daha sonra gösterişli

¹⁴¹ Tanık, 524-525.

¹⁴² Savaş Yıldırım, "Tarsus Arkeoloji Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *Tarih Araştırma Dergisi*, 32 (53), 2013, 323.

¹⁴³ Serap Özkan, *Geç Dönem Osmanlı Adana Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, 27-28, 33.

¹⁴⁴ Demir, 171, 189, 204.

¹⁴⁵ Bayrakal, 245.

¹⁴⁶ Hür Kamil Biçici, *Manisa Gördes'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, 146, 578, 631, 753.

¹⁴⁷ Alyılmaz, 73.

¹⁴⁸ Yapar, 112, 128, 218-219.

¹⁴⁹ Kökreç, 47.

bir hale getirildiği görülmektedir. Bunun en önemli örneklerinden biri 1584 tarihli Haseki İskender Çavuş'un mücevvezeli mezar şahidesidir. Bu şahide “*Türk ordularında sancak taşıyanların kavukları bu şekilde idi*” notuyla yayımlanmıştır¹⁵⁰. Yapılan bu yayından sonra mücevveze, “*haseki kavuğu*” olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Mimar Sinan'ın mezarındaki kavuğun bu türden bir kavuk olması da bu isimle anılmasında etken olmuştur¹⁵¹.

Mücevveze, “cevz” kökünden türetilen, ortası büyütülmüş ya da tepesi kabartılmış olan, cevize benzerliğinden dolayı bu isimle anılan bir başlıktır. Serpuşun tepesindeki terkli tepelik hem tutma yeri, hem de “*terek geleneğini*” Ahilik ve tarikatlarla bağlantısını devam ettiren “*imame*” kısmıdır¹⁵².

Mücevveze üzerindeki aşağıdan yukarıya doğru çapraz atılan kalın destarlar ile belirginleştirilmiştir. Destar sayısı değişiklik gösterebilmektedir.

Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde İsmail Bey'e ait olan ve tarihi bulunmayan başlık, tek örnek olup tepelik kısmı kırılmıştır.

Balıkesir dışında; Edirne Gazi Mihal Camii Haziresi'nde 1¹⁵³, Edirne Türk İslam, Arkeoloji ve Etnograf Müzesi'nde 3¹⁵⁴, Edirne Selimiye Camii Haziresi'nde 3, İstanbul Rum Mehmet Paşa Camii Haziresi'nde 2, Sinan Paşa Camii Haziresi'nde 1¹⁵⁵, Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii Haziresi'nde 1¹⁵⁶ İstanbul Şehzade Camii Haziresi'nde 2, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Haziresi'nde 2, Üsküdar Sadrazam İbrahim Ethem Paşa Türbesi Haziresi'nde 2, İstanbul Sokullu Mehmet Paşa Türbesi Haziresi'nde 1¹⁵⁷, İstanbul Bulak Paşa Türbesi 1¹⁵⁸, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi'nde 2¹⁵⁹, Sakarya İli Gevaş İlçesi Osmanlı mezar taşlarında 1¹⁶⁰, Bursa Zeyniler Camii Haziresi'nde 4, Bursa Mesud Makremevi Haziresi'nde 1, Bursa Umur Bey Camii Haziresi'nde 4, Bursa Eskici Mehmed Dede Haziresi'nde 1, Bursa Aydede Zaviye Haziresi'nde 1, Bursa Azeb Bey Camii Haziresi'nde 1, Bursa Seyyid Usûl Dergâhı Haziresi'nde 1¹⁶¹, Bursa Muradiye Külliyesi Haziresi'nde 8, İzmir Çeşme ve Alaçatı'da 2¹⁶², Alanya ve Manavgat'ta 2¹⁶³, Bolu Göynük'te 6¹⁶⁴ ve Denizli Kabristanlığında XVIII. ve XIX. yüzyıldan kalma mezar

¹⁵⁰ İşli, 64.

¹⁵¹ Koçu, 47, Mehmet Zeki Pakalın, “*İlmiye Kıyafeti*”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 593- 594. “Mimar Sinan'ın kabir taşındaki sarık burma yeniçeri haseki sarığıdır”.

¹⁵² İşli, 64.

¹⁵³ Doğan, 840.

¹⁵⁴ Gülay Apa Kurtişoğlu, “Sadelikten Gösterişe Edirne Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (16), 2018, 50.

¹⁵⁵ Çınar, 313.

¹⁵⁶ Dalkılıç, 204.

¹⁵⁷ Nidayi Sevim, “Osmanlı Mezar Taşlarında Başlıklar, Semboller, Şekiller ve Motifler”, *Düşünen Şehir*, S.5, 2018, 104.

¹⁵⁸ Işın, 440.

¹⁵⁹ Varol, 260, 269.

¹⁶⁰ Yavuz, 166.

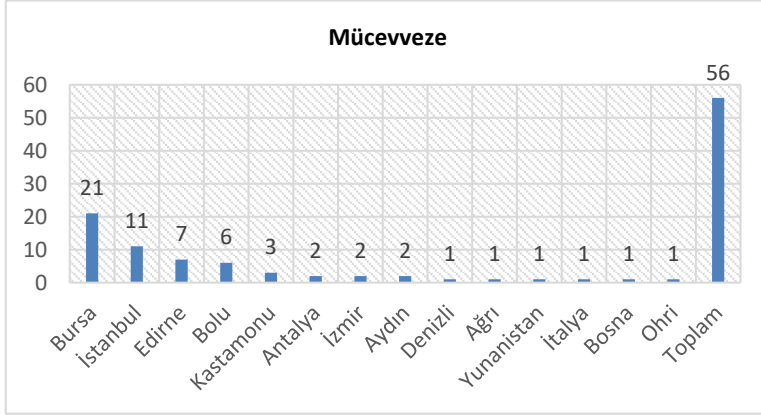
¹⁶¹ Mermutlu, Öcalan, 104-120-134-140-141-228-292-556-587.

¹⁶² Uluer, 687.

¹⁶³ Keskin, 597.

¹⁶⁴ Çal, “Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları”, 258.

taşlarında görülen 1¹⁶⁵, Ağrı Eleşkirt Topakkale Köyü Osmanlı Mezarlığı'nda 1¹⁶⁶, Kastamonu Müzesinde 3¹⁶⁷, Yunanistan Gümölcine Fatma Hanım Türbesi Haziresi'nde 1¹⁶⁸, İtalya Trieste S. Anna Mahallesi Osmanlı Mezarlığı'nda 1¹⁶⁹, Bosna-Hersek mezar taşlarında 1¹⁷⁰, Ohri'de 1, örnek bu tipin diğer temsilcilerindedir.

Grafik 5: Mücevveze Dağılımı

Değerlendirme

İslam öncesi dönemde “börk” İslamiyetten sonra “serpuş” ismini alan mezar taşı başlıkları Türk-İslam Sanatı içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı mezar taşlarının belirleyici unsuru haline gelen başlıklar, hem klasik hem de geç dönemde zengin bir çeşitlilik göstermektedir. İşte bu süreçte yerini alan kavuk tipi başlıklar da görünüşü, sarma şekli ve biçimsel özellikleri ile mesleki sınıfları ve ünvanları belirginleştiren birer kimlik anlatıcısıdır.

Osmanlı Dönemi kavuklarının, mücevveze, kuka, destarlı kubbeli kalafat, serdengeçti, kâtibi, selimi, paşalı, nezkeb, kallavi, çatal kalafat ve hartavi olarak isimlendirilen farklı tipleri bilinmektedir. Bu makalenin konusunu oluşturan Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde, selimi (Foto. 2), paşalı (Foto. 3-5), serdengeçti (Foto. 6), kâtibi (Foto. 7-10) ve mücevveze (Foto. 11) kavuk tipleri tespit edilmiştir.

¹⁶⁵ Recep Zeybek, *Denizli Kabristanlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıldan Kalma Mezar Taşlarının Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2001, 46.

¹⁶⁶ Yusuf Çetin, “Eski Bir Osmanlı Kaza Merkezi Olan Eleşkirt Topakkale Köyü'nde Osmanlı Dönemi Mezarlıkları ve Mezar Taşları”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2008, 46.

¹⁶⁷ Çal, “Kastamonu Müzesindeki Türk Mezar Taşları”, 213, 217.

¹⁶⁸ Yapar, 145.

¹⁶⁹ Güzel, 84.

¹⁷⁰ Nurcan Boşdurmaz, “Balkanlarda Ölümün/Ölümsüzlüğün Temsili: Bosna-Hersek Mezar Taşları”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi*, İstanbul 1999, 1-18.

Foto. 2: 1668 Tarihli Sinan Paşa'ya ait Selimi Kavuk

Foto. 3: 1731 Tarihli, Kafes Başlıklı Paşalı Kavuşu

Foto. 4: 1743 Tarihli, Sade Başlıklı Paşalı Kavuşu

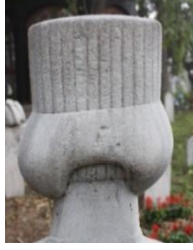
Foto. 5: 1761 Tarihli, Çubuklu Başlıklı Paşalı Kavuşu

Foto. 6: 1768 Tarihli, Yuvarlak Tepelikli Serdengeçti Kavuşu

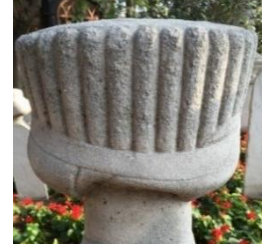
*Foto. 7: 1770 Tarihli,
Hacı İlyas Bey
Şahidesine Ait Çizgili
Başlıklı Taşkın Sarıklı
Kâtibi Kavuk*

*Foto. 8: 1774
Tarihli Sinan
Paşa Şahidesine
Ait, Çubuklu
Başlıklı Taşkın
Sarıklı Kâtibi
Kavuk*

*Foto. 9: 1813
Tarihli Cafer
Bey Şahidesine
Ait, Çubuklu
Başlıklı Kısa
Sarıklı Kâtibi
Kavuk*

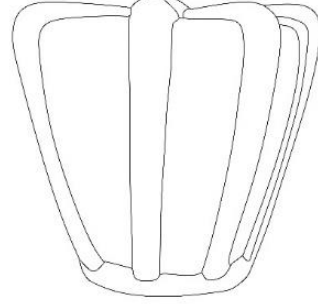
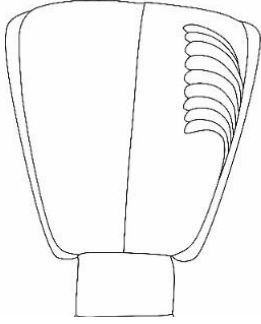
*Foto. 10: 1815 Tarihli
Hacı İlyas Bey
Şahidesine Ait,
Çubuklu Başlıklı Kısa
Sarıklı Kâtibi Kavuk*

Foto. 11: İsmail Bey'e ait Mücevzenin Ön ve Arka Yüzü

Caminin Haziresi'nde yer alan en erken tarihli başlık tipi 1668 tarihli selimi kavuktur (Çizim 1). Bu kavuğun üst düzey yetkililer tarafından kullanılmış olması daha az sayıda bulunmasının sebebini açıklar niteliktedir. Selimi kavuğu 1731, 1743, 1761 tarihli paşalı kavukları takip etmektedir (Çizim 2-4). Anadolu genelinde yaygın bir tip olarak karşılaşılan başlığın, kavuğu üzerinde yer alan işlemlerine göre kafes (eşkenar dörtgenlerle), çubuklu, sade veya çizgili olarak gruplandırılmıştır. Paşalı kavuğundan sonra 1768 yılına tarihlendirilen serdengeçti kavuk gelmektedir (Çizim 5). Paşalı kavuk tipinden sonra en yaygın tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlığın tepelik bölümünü oluşturan kavuğun, külah (sivri) veya yuvarlak bir şekilde sonlanmasına göre iki tipte incelenmiştir. 1770, 1774, 1813 ve 1815 tarihli kâtibi kavuklar mezarlık ve hazirelerde görülen en yaygın tipi oluşturmaktadır. Kavuğun üzerinde yer alan işlemlere göre çubuklu veya çizgili şekli başlığı belirginleştirirken, kavuğu alttan saran sarığın uzunluğu, kısalığı veya taşkınlığı da başlığa son adını vermektedir. Bu özellikler, kâtibi kavuğun alt tiplerini belirginleştiren unsurlardır. Bu unsurlardan en çok tercih edilen “çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuklardır” (Çizim 6-9). Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde bulunan mücevzeze tipi kavuğun tarihi tespit edilememekle birlikte bu kavuklar XV. yüzyıldan sonra kullanılmaya

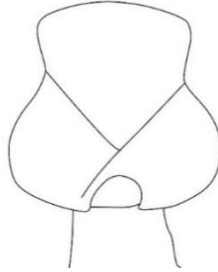
başlanmıştır (Çizim 10). Bu kavuk tıpkı selimi kavukta olduğu gibi üst düzey yetkililer tarafından kullanıldığı için hazire ve mezarlıklarda sıkça görülmemektedir (Grafik 6).

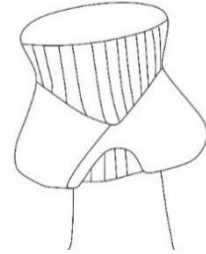
Çizim 1: 1668 Tarihli Sinan Paşa 'ya ait Selimi Kavuk

Çizim 2: 1731 Tarihli,
Kafes Başlıklı Paşalı
Kavuşu

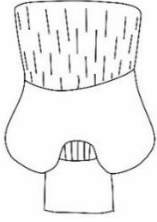
Çizim 3: 1743 Tarihli, Sade
Başlıklı Paşalı Kavuşu

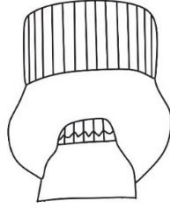
Çizim 4: 1761 Tarihli,
Çubuklu Başlıklı Paşalı
Kavuşu

Çizim 5: 1768 Tarihli, Yuvarlak Tepelikli Serdengeçti Kavuşu

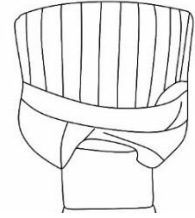
Çizim 6: 1770
Tarihli, Hacı İlyas
Bey Şahidesine Ait,
Çizgili Başlıklı
Taşkın Sarıklı Kâtibi
Kavuk

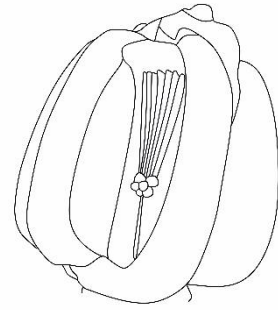
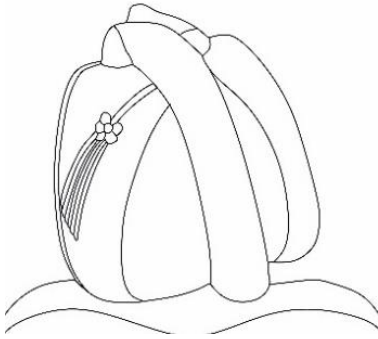
Çizim 7: 1774
Tarihli Sinan
Paşa Şahidesine
Ait, Çubuklu
Başlıklı Taşkın
Sarıklı Kâtibi
Kavuk

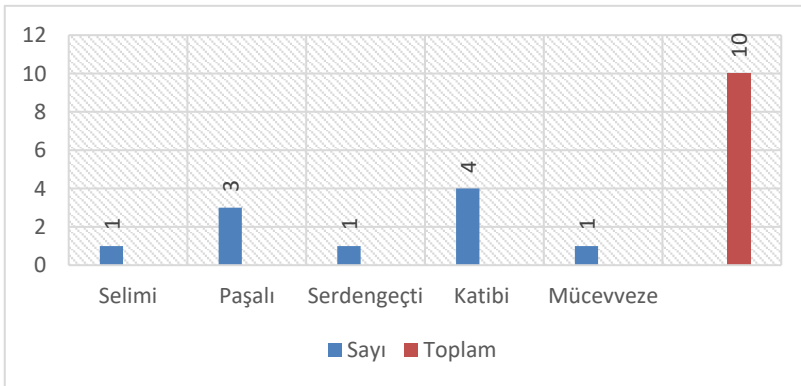
Çizim 8: 1813
Tarihli Cafer Bey
Şahidesine Ait,
Çubuklu Başlıklı
Kısa Sarıklı Kâtibi
Kavuk

Çizim 9: 1815
Tarihli Hacı İlyas
Bey Şahidesine Ait,
Çubuklu Başlıklı
Kısa Sarıklı Kâtibi
Kavuk

Çizim 10: İsmail Bey'e ait Mücevzenin Ön ve Arka Yüzü

Grafik 6: Kavukların Dağılım Çizelgesi

Tarihi belli olan şahidelerden hareketle Zağnos Paşa Camii Haziresi'ndeki başlıklar, XVII. XVIII. ve XIX. yüzyıllara aittir. Belirli bir mesleğin simgesel bir anlatısı olan başlıklardan Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde bulunan selimi ve kâtibi kavuğun bir paşaya ait olduğu, şahide kitabesinin isim bölümünde geçmektedir. Diğer şahideler üzerinde herhangi bir meslek adı veya mesleği temsil eden bir simgeye rastlanılmamıştır. Ancak, başlıklardan hareketle, paşalı kavuğu, hattat, paşa, kapıağaları, kâtibi kavuğu, belirli bir memuriyet, şehzadeler, mehter görevlileri, baş kapı kedhüdarları, kapıkulu görevlileri ve üst düzey yeniçeriler, serdengeçti, yeniçeriler, mücevvenin ise padişahlar başta olmak üzere şehzadeler, vezirler, kubbealtı vezirleri, beylerbeyleri, sancak beyleri, saraya mensup pâveli, üst düzey ağalar ve devlet ricâli tarafından kullanıldığı söylenilebilir. Burada mücevveze başlığının bu şahide üzerine sonradan eklenmiş olduğunu da dikkat almamız gerekmektedir. Mücevveze ve selimi kavuklarda görülen sorguçlar, bir üstünlük ve şerefe madalyası¹⁷¹ olarak algılanmaktadır.

Sonuç

Zağnos Paşa Camii Haziresi'nde XVII. XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait mezar taşlarında kavuk tiplerinden selimi, paşalı, serdengeçti, kâtibi ve mücevveze bulunmaktadır. Osmanlı Döneminde erkek başlığı olarak kullanılan bu kavuklar, XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sarık ile birlikte en çok tercih edilen başlık tipi olmuştur. Belirli meslek gruplarını temsil eden ve buna göre farklı tip ve isimlendirmeleri olan kavukların da yazılı bir belge olmadığı durumlarda tarihlendirme açısından önemi artmaktadır.

Kaynaklarda kavuklar ve alt tipleri farklı isimlerle anılmış olsa da bu çalışmada yukarıda belirtilen şekliyle benimsenen isimlendirmeler kullanılmıştır. Çalışma esnasında her kavuk tipi için yapılan grafiklerde, Anadolu ve dışındaki diğer benzer örneklerin tespiti amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ulaşabildiğimiz yayın ve malzemenin yer adı ve sayısı çıkarımları bu grafiklere yansıtılarak tiplerin dağılımını çok genel verilerle de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

¹⁷¹ Zeynep Tarım Ertuğ, "Sorguç", *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009. 377-380.

Kaynaklar

- Açıkgöz, Yusuf, *İstanbul Anadoluhisarı Osmanlı Dönemi Mezar Taşları Kitabelerinin Dil İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Alyılmaz, Cengiz, “Kosova ve Makedonya’daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarının Bugünkü Durumu”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1) 2016, 56-93.
- Apa Kurtişoğlu, Gülay “Sadelikten Gösterişe Edirne Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(16), 2018, 32-56.
- Arbaş, Hamit, “Kavuklu Osmanlı Şahideleri: Çanakkale Arkeoloji Müzesi Örneği”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 2012, 27-40.
- Arseven, Celal Esad, “Baş Giyimi-Baş Giyeceği” *Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1983, 182-184.
- Arslan, Ayşe, *Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Aslan, Selahattin, *Muş İli ve Bağlı İlçelerinde (Muş Merkez, Varto, Bulank, Malazgirt, Korkut, Hasköy) Tarihi Mezar Taşları (Tespit-Transkript-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak 2019.
- Atacan, Veysel, Bekar, Serdar, *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, Ankara 2001.
- Batuta, İbni, *Tuhfatü'n-nuzzâr fi garâibi'l-esmâr ve acâibi'l-esfâr*, (çev. Mümin Çevik), Tasvir Gazetecilik, İstanbul 1983.
- Bayrakal, Sedat, *Uşak'ta Osmanlı Mezar Taşları*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2016.
- Biçici, Hür Kamil, *Manisa Gördes'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- Boran, Ali, “Halep Mevlevihane Haziresindeki Mezar Taşları”, *I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi*, Aydın 2018, 131-149.
- Boşdurmaz, Nurcan, “Balkanlarda Ölümün/Ölümsüzlüğün Temsili: Bosna-Hersek Mezar Taşları”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi*, İstanbul 1999, 1-18.
- Bozkurt, Nebi, “Kavuk”, *TDVİA*, C. 25, Ankara 2002, 71-72.
- Bozkurt, Nebi, “Sarık”, *TDVİA*, C. 36, Ankara 2006, 152.
- Brindesi, Jean (Givoanni), *Elbise-i Atika Osmanlı Kıyafetleri*, Elma Basım Evi, İstanbul, 2013.
- Bülbül, Dilek, *Hadim Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017.
- Çakar, Gülşen, *Bursa Emir Sultan Mezarlığındaki 18. ve 19. yüzyıl Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Çal, Halit, “İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar” *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III Tebliğler*, İstanbul, Eyüp Belediyesi, 1999, 206-225.

- Çal, Halit “Türklerde Mezar-Mezar Taşları”, *Aile Yazıları*, 8, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara 2015, 295-332.
- Çal, Halit, “Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları”, *Vakıflar Dergisi XXX*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, XXX, Ankara 2007, 295-383.
- Çal, Halit, “Kastamonu Müzesindeki Türk Mezar Taşları”, *İpekyolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı, Prof. Dr. Rüçhan Arık-Oluş Arık Armağanı*, 2007, 199-224.
- Çal, Halit, “Urfa Şehri Mezar-Mezar Taşları”, XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 2006, 1995-2008.
- Çal, Halit, *Boyabat Mezar Taşları*, Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları -1, Ankara 2015.
- Çal, Halit, İltar, Gazanfer, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara 2011.
- Çetin, Yusuf, “Eski Bir Osmanlı Kaza Merkezi Olan Eleşkirt Topakkale Köyü'nde Osmanlı Dönemi Mezarlıkları ve Mezar Taşları”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2008, 35-53.
- Çınar, Sahure, *Üsküdar'da Yer Alan Bir Grup Cami Haziresindeki Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum 2015.
- Dalkılıç, Yeşim, *İstanbul Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii Haziresi'nde Bulunan Erkek Mezar Taşları*, (Doktora Seminer Çalışması), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2019.
- Demir, Çetin, *Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2008.
- Doğan, Burcu, *Edirne Gazi Mihal Camisi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.
- Ebiri, Gülsün, *Tire Merkezdeki Osmanlı Devri Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2016.
- Eldem, Edhem, “Osmanlılar ve Ölüm”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 110 (19), İstanbul 2003, 40-51.
- Esin, Emel, “Börk”, *TDVİA*, C. 6, Ankara 2006, 327-328.
- Gedikli, İsmail, *Akçaabat Yöresindeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2010.
- Gökler, Burak Muhammet, *Balıkesir Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.
- Gün, Recep, “Samsun Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları-II”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (26-27), 2008, 117-174.
- Gün, Recep, Can, Yılmaz, Nefes, Eyüp, Çakır, Ahmet, “Vezirköprü Yöresinde Bulunan 17-18. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 40, 2016, 37-75.
- Gündoğan, Bengü, *Kastamonu Ferhat Paşa Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

- Güven, Süleyman, *İstanbul Küçük Ayasofya Camii (Sergios Bakhos Kilisesi) Haziresinde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.
- Güzel, Emine, *Osmanlı Erkek Mezar Taşlarında Serpuş Biçimleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2016.
- Hanoğlu, Canan, *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.
- Haseki, Metin, *Plastik Açından Türk Mezar Taşları*, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1976.
- Işın, Ekrem, "Mezar Taşları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1994, 438-442.
- İltar, Gazanfer, *Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- İşli, H. Necdet, *Osmanlı Serpuşları*, Ebru Matbaacılık, İstanbul 2009.
- Karaçağ, Abdullah, "Elmalı Abdal Musa Dergâhındaki Bektaş Mezar Taşları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, 99-130.
- Karamağralı, Beyhan, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992.
- Keskin, Burcu, *Antalya'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2019.
- Kıvrakoğlu, Nazan, *İstanbul Çiçekli Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2013.
- Koçu, Resat Ekrem, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1967.
- Kökrek, Mehmet, "Osmanlı Serpuşları", *El Sanatları Dergisi*, S.20, İstanbul 2015, 45-53.
- Kumbaracılar, İzzet, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1978.
- Kurtbil, Zeynep Hatice, *Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Kutlu, Hüseyin, *Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşları*, Damla Yayın Evi, İstanbul 2005.
- Laqueur, H. Peter, *Hive'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul 1997.
- Mermutlu, Bedri, Öcalan, Hasan Basri, *Tarihi Bursa Mezar Taşları*, Bursa Hazireleri, Ömür Matbaacılık, Bursa 2011.
- Nefes, Eyüp, *Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2002.
- Özkan, Serap, *Geç Dönem Osmanlı Adana Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Pakalın, Mehmet Zeki, "İlmiye Kıyafeti", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 593- 594.
- Pektaş, Kadir, *Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001.

- Salman, Fikri, *Başlangıcından Anadolu Selçukluların Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri*, Erzurum 2013.
- Sevim, Nidayi, “Osmanlı Mezar Taşlarında Başlıklar, Semboller, Şekiller ve Motifler”, *Düşünen Şehir*, S.5, 2018, 102-111.
- Sevim, Nidayi, *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları*, Abide Yayınları, İstanbul 2007.
- Sevin, Nureddin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Sürün, Mustafa, *İstanbul Şeyh Vefâ Cami Haziresi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2006.
- Süslü, Özden, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1989.
- Şen, Korkmaz, *Eceabat'a Bağlı Bazı Merkezlerdeki Türk İslam Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2010.
- Şeyban, Lütfi, *Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Sakarya 2007.
- Tanık, Saliha, *Kocaeli Gölcük Değirmendere Mezarlığı Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.
- Tarım Ertuğ, Zeynep, “Sorguç” *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009, 377-380.
- Tepekaya, Muzaffer, *Osmanlı Dönemi Turgutlu Kitabeleri*, Turgutlu 2008.
- Topçu, Sultan Murat, “Talas İlçe Mezarlığında (Cemil Baba Mezarlığı) Yer Alan Bezemeli Mezar Taşları”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 3, 2009, 141-175.
- Tunçel, Gül, “Beyazıt Müzesi'ndeki Mezar Taşları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44, Ankara 2004, 267-284.
- Tüfekçioğlu, Abdulhamit, *Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşlar*, Edincik Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa 2005.
- Türker, Fatma, *Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2011.
- Uçar, Zeynep, *İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2018.
- Uğraşkan, Erol, *Kastamonu Ferhat Paşa ve Atabey Gazi Camilerinin Hazirelerindeki Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Uluer, Bircan, *İzmir/Çeşme (Merkez) ve Alaçatı'daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1965.
- Varol, Abdul Halim, *Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

- Varol, Abdul Halim, *Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı Osmanlı Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.
- Yapar, Berrin, *Yunanistan'daki Türk Eserlerinde Kitabeler (Dedeğaç, Dimetoka, İskeçe, Gümülcine, Selanik, Kavala, Yenice-Karasu)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Yavuz, Sena, *Sakarya İli Geyve İlçesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya 2013.
- Yeni, Özgür, "Kastamonu Honsalar Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25), 2013, 594-611.
- Yeni, Özgür, *Sinop Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009.
- Yer, Kader, *Trabzon Sütlüklü Şehir Mezarlığındaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2004.
- Yıldırım, Savaş, "Tarsus Arkeoloji Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *Tarih Araştırma Dergisi*, 32 (53), 2013, 303-329.
- Yılmaz, Edip, *İzmir-Ödemiş'teki Türk İslam Devri Mezar Taşları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2013.
- Yılmaz, Hande, *Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıt Han Mezarlığı Mezar Taşları (Pafta No:54)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.
- Zeybek, Recep, *Denizli Kabristanlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıldan Kalma Mezar Taşlarının Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2001.